

'ועל כן ראשית גוים עמלק – שהוא השורש מכל מיני עבודה זרה של כל שבעים אומות, דכל אומה יש לה כח מיוחד שבו מתפארים כחם ועוצם ידם עשה זה, וזהו ע"ז שלהם – דכל ענין ע"ז היינו שמפריד איזה כח מהשי"ת ואומר שהוא שליט ובעל כח בפני עצמו... ועל כן אמרו במגילה: הכופר בע"ז נקרא 'יהודי' – דזהו שורש יהודה מזרעא דלאה, שאין לו אמונה בלב בע"ז ושום כח נגד השי"ת. וזהו שורש דרגא דדוד המלך עליו השלום, 'ואני תפילה' – להכיר שהכל מהשי"ת ואין לו אלא מה שמקבל ממנו בתפלתו, מה שאין כן מזרעא דיוסף, עמד ירבעם שחידש ע"ז בישראל. ובאמת גם הוא לא האמין בע"ז, כי גם בית יוסף נקראים יהודים, כמו שגם כל בית יהודה נקראים 'שארית יוסף' – וכל השבטים כלולים זה בזה במעלותיהם, כמו שאמרו ז"ל דחור וכללן בברכותיהם...' (מתוך תקנת השבין עמ' 27-28).

*

'... וידוע כי בכל ענין מתחלתו וסופו מובן שכולו כן, כמו שאמרו בשבת (ל): ראו שתחלתו דברי תורה וסופו דברי תורה וכו' – וכל מסכת עבודה-זרה הוא לברר הבריורים וההבדלים שבין ישראל לעכו"ם, ולכך היא חמשה פרקים נגד חמשה חומשי תורה, שהתורה היא המבדלת ומבררת...' (מתוך דובר צדק עמ' 87).

דף יא

'... זה אנטונינוס רבי שלא פסקו מעל שולחנם לא חזרת ולא קישות...' – כתבו התוס', אף על פי שרבנו הקדוש בשעת מיתתו זקף עשר אצבעותיו ואמר, גלוי וידוע לפניך שלא נהנית מן העולם הזה אפילו באצבע קטנה שלי (כתובות קד) – מ"מ אוכלי שולחנו היו רבים. ובמסילת ישרים (יג) כתב: '... זהו ענין הפרישות הטוב – שלא יקח מן העולם בשום שימוש שהוא משתמש ממנו, אלא מה שהוא מוכרח בו מפני הצורך אשר לו בטבעו אליו. הוא מה שהשתבח רבי במאמר שזכרתי, שלא נהנה מן העולם הזה אפילו באצבע קטנה, עם היותו נשיא ישראל ושולחנו שלחן מלכים בהכרח ליקר נשיאותו, וכאמרם ז"ל 'שני גוים בבטנך...!'. פירוש אחר כתב ריעב"ץ בהגהותיו: כוונת רבי לומר שלא נהנה מיגיעתו בתורה אפילו באצבע קטנה, הגם שיגע בה ב'עשר אצבעות', כלומר חיבר המשניות וכתבן באצבעו – לא נהנה מאשר יגע בכפיו ובמעשה אצבעותיו. עוד אפשר שאז עדיין לא היה עשיר. ורבנו צדוק הכהן מלובלין זצ"ל כתב (ישראל קדושים עמ' 12, צדקת הצדיק רסב, מחשבות חרוץ עמ' 181, תקנת השבין י עמ' 101, פרי צדיק וישב ז וה"ב לפדה"ב א, ועוד) שהפרוש כפשוטו, כי אף שהיה אוכל ממעדני עולם, באמת לא היתה בזה הנאה גופנית, אלא כעין שאמר הלל כשהיה הולך לבית המרחץ, שבא לגמול חסד עם אותה עלובה, כי כל אכילתו היתה בקדושה. וזו מעלת הקדושה העליונה – שכל המעשים הגשמיים, כאכילה ושתייה ודומיהן, כולם לשם שמים נעשים, ללא כוונה לגרמיה ולהנאת הגוף. ולכן נתכנה 'רבנו הקדוש' (וכבר רמז לכך הגר"א בביאורו (או"ח רלא). וע"ע בספר ערבי נחל פרשת וישלח). ויש מי שהמליץ על 'אצבע קטנה' שהיא הממחקת את הקומץ הנקטר על המזבח, ומכשירה את שיירי המנחה לאכילת הכהן. והכוונה לומר שכל אכילתו היתה כאכילת גבוה, כמנחה הנקטרת על המזבח, ללא שיור חולין (רבי עזריאל הילדסהיימר זצ"ל – כתובות קד).

[מענין דומה מצאנו בענותותו של רבי, מהד – 'משמת רבי בטלה ענוה' (סוף סוטה), מאידך אמר 'אל תספדוני בעיירות' משום יקרא, וכבר העיר על כך המהרש"א וכתב שאין הדברים סותרים, שאין זה כבודו האישי כי אם כבוד התורה. היינו שכל מעשיו, גם אלו הנראים כמעשים של תוספת הנאה וכבוד – הכל היה לשם שמים באמת].

וזה לשון רבנו צדוק הכהן מלובלין, בקונטרס 'דברי חלומות' (ה):

'במוצש"ק של פרשת שמות תזכ"ר חלם לי, שחכם אחד היה דורש ומדקדק על פסוק ואכלת ושבעת השמרו לכם פן יפתה וגו' הסמיכות, וגם הלשון 'יפתה' דמשמע ממילא. ואמר שכבר דקדקו בספרים על זה והוא היה אומר איזה תירוץ ע"ז שאיני זוכר.

ואני הייתי משיב ע"ז בזה הלשון: מי שטעם טעם יראת חטא מימיו ונכנס בדרכי החסידות יודע כי התחלת החסידות לקדש אכילתו שיהיה בקדושה, וכמ"ש בתדב"א רבא (כו, והובא בתוס' כתובות קד). עד שאדם מתפלל [כן הוא הלשון בתוס' אבל בתדב"א איתא ואם לא זכה אדם לבקש רחמים על דברי תורה כו' מ"מ יבקש רחמים כו'] על דברי תורה שיכנסו לתוך מעיו, יתפלל על אכילה ושתיה [יתירה]. כן הוא לשון התדב"א ר ובתוס' איתא: מעדנים] שלא יכנס לתוך מעיו, והיינו שלא בקדושה, רק הכל בקדושה כדרכי [שנקרא רבינו הקדוש, כי לא נהנה מעולם הוזה כו' אף שאמרו בע"ז דלא פסקה מעל שלחנו צנון וחזרת – רק שהיה הכל בקדושה], כי השביעה מתאות אכילה שלא בקדושה – גוררת עון, כמו שאמרו בברכות (לב): 'מלי כריסי זני ביש' וכמו שנאמר: פן תאכל ושבעת וגו' ורם לבבך ושכחת וגו'. וזהו השמרו לכם באכילה ושביעה שיהיה בקדושה, פן אם לא יהיה בקדושה, יפתה על ידי זה ממילא הלב [וכנודע בסוד האכילה כשאין מעלה הניצוצות שבאוכל, יוכלו ח"ו לקלקלו ולהחטיאו] וסרתם וגו'. והוא מפורש כן בפירש"י במקומו בחומש. עד כאן מה שנשאר רשום עדיין במחשבתו בהקיצו משנתו'.

'ואילו הקב"ה, עבדיו מבפנים והוא משמרן מבחוץ, שנאמר ה' ישמר צאתך ובואך מעתה ועד עולם' – בהלכות ומנהגי רבי שלום מנוישטט (מהדורת ר"ש שפיצר ירושלם תשל"ז עמ' 50, ומובא בשמו בלקוטים שבסוף מנהגי מהרי"ל [תלמידו] את צא) כתב: 'בכל עת שאדם יוצא מפתח הבית, מניח ידו על המזוזה ואומר השם שומרי השם צילי על ידי ימיני. אשירי'.

(ע' ברא"ש סוף הל' ציצית, בהלכות קטנות שלאחר מסכת מנחות. וענין זה מובא ברמ"א יו"ד רפה, ב. אגב, הנהוג הרווח לנשק את היד, כפי הנראה אין לו מקור בספרים. ומובא (בספר הליכות שלמה ח"א, ע"ש) מהגרש"ז אויערבך שלא נהג בנישוק היד. וכן בשעת הגבהת ס"ת כשמורה באמצע ואומר 'וזאת התורה...' לא היה מנשק ידו. וכן בשעת ק"ש היה מנשק הציציות על ידי רצועות התפלין וכד').

ע"ע טור ובית יוסף יו"ד רפה; אור הצפון ח"ב עמ' קא.

'למה נקרא שמן קישואין מפני שקשין לגופו של אדם כחרבות' – ע' להלן כט.

'שורפין על המלכים ואין בו משום דרכי האמורי' – כתב הר"ן ז"ל: 'לפי שלא אסרה תורה אלא חוקות של עבודת כוכבים, אלו דברים של הבל ובטלה, וכולן יש בהם צורך (י"ג: סרך) עבודת כוכבים, אבל דברים של טעם – שרו, ובשריפה על המלכים טעמא איכא לשרוף לכבודן כלי תשמישן, לומר שאין אדם אחר עשוי להשתמש במה שנשתמש בו הוא'. וכיוצא בזה כתב המהרי"ק (פה) והובא ברמ"א (יו"ד קעח).

[אמנם המהרי"ק לא כתב הטעם משום שיש בדבר שמץ עכו"ם אלא כתב שכל מנהג שאין בו טעם

וצורך כלל, אלא לחוק הבל ושטות – אסור. ואפשר שטעמו משום שבזה מראה שעושה כדי להתדמות אליהם. ולפי זה אפילו דבר שאין שייך בו כלל סרך עכו"ם – אסור. ואולם הרמ"א הביא את הטעם שכתב הר"ן – משום שמץ עבודת כוכבים, ולפי"ז נראה שבדבר שאין בו שייכות כלל לעכו"ם – יהא מותר (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"א פא).

והגר"א (יו"ד שם) חולק על שיטה זו וסובר שכל דבר שמיוחד לנכרים – אסור, גם אם יש בו טעם ואינו של הבל ושטות. אלא שהאיסור אינו כולל סוג דברים שגם בלעדי שהם היו נוהגים בו היינו אנו עושים אותם, שבכגון זה אין אנו מחקים את מעשיהם ומנהגם. [וכל שכן דברים שמלכתחילה נהגו בו גויים וישראלים כאחד, שאין זה נחשב כלל 'חוקות הגויים', כגון מיני בגדים שנפוצו אצל גויים ויהודים כאחת (אגרות משה שם)].

ע"ע בענין זה בקה"י ה. וזו לשון החזו"א באגרתו (בקובץ אגרות ח"ג קנב): 'אם אמנם ראוי ליראי ד' ית' לנטות בלבושים ובשאר ענינים לדרך היותר צנועה וכמנהג התברים, והפרישה החיצונה איננה סימן יפה על הפנימיות. אבל איסור 'בחוקותיהם לא תלכו', אינה אלא במתאווה להתדמות להם – אבל לא באוהב את היופי המוסכם ואין עולה על דעתו התדמות להם, וכמו שכתב הגר"א ז"ל בביאורו, וכמש"כ הרמ"א ז"ל דדוקא ביש בזה פריצות או דבר בלתי טעם, אבל יופי המוסכם אינו בכלל זה. ודוקא מגדל כבתולה בזמן שהנכרים נוהגים כן והוא רוצה להתדמות להם הוא בלא תעשה'. וע"ע בשו"ת אחיעזר ח"ד לה ובמובא ביוסף דעת סנהדרין נב.

ומעשה שמת רבן גמליאל הזקן ושרף עליו אונקלוס הגר שבעים מנה צורי' – תמוה, הלא אונקלוס היה תלמיד לר' אליעזר ור' יהושע, והם היו לאחר החורבן, והיו חבריו של רבן גמליאל דיבנה, שהוא נכדו של ר"ג הזקן? וצריך לומר שנפלה כאן טעות סופר והכוונה על רבן גמליאל דיבנה. או שמא שני 'אונקלוס הגר' היו (ריעב"ץ). וכן כתב הרש"ש להגיה, ונסתייע מגרסת הרי"ף והרא"ש שמלת 'הזקן' אינה מופיעה בדבריהם).

'שורפין על המלכים ואין בו משום דרכי האמורי, שנאמר בשלום תמות ובמשרפות אבותיך המלכים וגו' – וכעין זה מוזכר אצל שאול (בשמואל א-לא, יב) ואסא (דהי"ב טז, יד). יש שפרשו את הכתובים עפ"י הפשט, שהכוונה היא לחנטת הגוף על ידי בשמים המכילים ו'שורפים' את העור והבשר ומשיירים את העצמות בלבד. ואולם בנוסף לכך היו גם שורפים כפשוטו את כלי תשמישו (עפ"י רד"ק שמואל שם; תוס' יום טוב פסחים ד, ט).

(ע"ב) 'אחת לשבעים שנה מביאין אדם... – שאומרים, קץ גאולתם של ישראל שבעים שנה, כפי משך גלות בבל, וכשמגיעים שבעים שנה ואין נגאלים – עושים אותו יום איד (תורי"ד).
ע"ע הסבר סמלי מעשיהם, בספר תורת חיים חולין קכג.

'באינך' – בנופך (כדלעיל ח:).

'קבועין הן לעולם תדירא כולה שתא פלחי להו' – הריטב"א פרש, לא שעושים איד כל יום ויום ממש, שהרי לא אפשר ולא מסתבר, כי מלאכתם מתי נעשית. אלא רגילים יחידים מהם לעשות לה זבחים תמיד.

והשמיענו שמואל שאין אסור בגולה אלא ביום אידם הקבוע לכל, שהכל עושים איד ומודים לו, ולא בכהאי גוונא.

ב. יום גנוסיא של מלכי עובדי כוכבים, היינו יום שמעמידים בו את מלכם (כן מסקנת הגמרא), וכן יום הלידה – בכלל 'אידיהם' ואסור לישא וליתן עמהם לפנייהם. וכן יום מיתת מלכיהם. דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: כל מיתה שיש בה שריפה (– שריפת כלי תשמישי המלך) – יש בה עבודת כוכבים, ושאין בה שריפה – אין בה עבודת כוכבים (משנה ח.).
וכן יום גנוסיא ויום הלידה של בני המלכים – יום אידם הוא.
וכן יום תגלחת זקנו והנחת בלוריתו או העברתה (יא:), ויום שעלה מן הים או שיצא מבית האסורים, אסור לשאת וליתן עמו באותו היום ולאותו האיש (כן פרש הראב"ד, שכל אלו מדברים במלך. וכן הסכים הרא"ש).

ג. פרשו בגמרא את נבואת עובדיה על אדום הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד – שאין מושיבים מלך בן מלך [אלא בנטילת רשות מאת השרים], ואין להם לא כתב ולא לשון מקוריים (ויש מפרשים: כתב ולשון חשובים שהמלכים משתמשים בו. עתוס').

דף יא

טז. א. האם וכיצד מותר לשרוף כלים או לעקור בהמות על מלך שמת?
ב. האם מותר לשאת ולתת עם בתי עובדי כוכבים קבועים שעובדיהם עושים שם יום איד בכל ימות השנה ומקריבים שם זבחים?
ג. באיזה סוג איד לא נאסר משא-ומתן עם העכו"ם?

א. מותר לשרוף מיטתו וכלי תשמישו של מלך או של נשיא שמת, וכן לעקור סוסיו ושאר בהמות שהיה משתמש בהם כגון עגלה המושכת בקרון, ואין בדבר משום איסור הליכה בחוקות הגויים [כי אין זה חיקוי מנהגם, שהרי כתוב הוא במקרא וגם בלעדם היינו נוהגים כן, ואין בזה שמץ עבודת כוכבים (ע' סנהדרין נב ובר"ן כאן). ומשום כבודו שהוא כבוד לכל ישראל, אין חוששים לצער בעלי חיים, וגם אין בדבר משום 'בל תשחית' (עפ"י תוס')]. אבל אין שורפים שאר דברים.
לפרש"י, אסור לעקר בהמה באופן שעושה אותה טריפה, ואפילו בהמה האסורה בהנאה אסור להטריפה (כ"מ ברש"י יג. ד"ה מן הארכובה). והתוס' תמהו על כך וחלקו (וע"ע בריטב"א).

ב. בתי עובדי כוכבים קבועים, שזובחים בהם כל ימות השנה (כלומר יחידים מהם זובחים ללא עת קבועה. ריטב"א), אסורים במשא ומתן לעולם. ואמרו בשם רב: חמשה בתי עכו"ם קבועים הם, בית בל בבבל, בית נבו בכורסי, תרעתא שבמפג, צריפא שבאשקלון, נשרא שבערב. כשבא רב דימי אמר: הוסיפו עליהם יריד שבעין-בכי, נדבכה / נתברא שבעכו [רב דימי מנהרדעא שנה להפך, יריד שבעכו, נדבכה שבעין בכי].
לדברי שמואל (כפירוש הריטב"א), אין איסור בגולה אלא ביום אידם הקבוע בלבד, ולא בכגון אלו.

ג. תגאות של סוחר העיר ('חגא דטייעי') שאינם קבועים (רש"י: אין חוששים לה כל כך אם אין עושים לה בכל שנה), התיר רב יהודה לרב ברונא ולרב גידל למכור להם דברי מאכל.

דפים יא – יב

- יז. א. עיר שעושים בה העכו"ם יום איד – האם מותר לשאת ולתת במקומות הסמוכים לה?
 ב. האם מותר להיכנס לעיר של עובדי כוכבים ביום אידם?
 ג. ישראל וגוי ששפתו שתי קדירות על גבי כירה אחת – האם יש לחוש לכך שהגוי הטריף את מאכל ישראל כאשר הפך הלה את גבו, והאם יש לחוש לנתזים שבאו מקדירה אחת לחברתה ואסרוה?
 א. עיר שיש בה יום איד לעבודת כוכבים שבתוכה, מותר לשאת ולתת חוצה לה. [וכן להפך, היה חוצה לה עבודת כוכבים – תוכה מותר]. ואפילו במקום הסמוך לה מאד. לדברי אביי מותר בכל אופן. ולרבא, רק אם יודע שהמעוץ שמקבל אינם דמי עבודת כוכבים. ולרבה בר עולא, ביום האיד עצמו אסור, ולא הותר חוצה לה אלא לפני אידיהן (עפ"י רש"י).
 א. יש מפרשים שלדברי כולם מותר אף ביום אידם. לא נחלקו אלא בפירוש ההשוואה לשתיהן קדרות שעשה רבי חנינא (ער"ן).
 ב. לפירוש ר"י, אפילו רבא לא חשש משום דמי עכו"ם אלא ביריד המיוחד לצרכי עכו"ם, אבל אם אינו קבוע לכך – אין לחוש לדמי עכו"ם אפילו בתוכה.
 ב. לסתם מתניתין, וכך היא דעת חכמים בברייתא – אסור להכנס לעיר ביום שעובדים בה ליראתם, אם אין אותה הדרך מובילה למקום אחר – מפני החשד. ולדברי רבי מאיר בברייתא, אסור אפילו אם יש שם דרך למקום אחר.
 יש אומרים שאם דרים באותה עיר גם יהודים – מותר להכנס לתוכה. ויש אומרים שלא אסרו אלא ביריד שמתקבצים עכו"ם מכל המקומות, וזה נראה שבה עמהם לעבדה, אבל כשאינם באים לשם – מותר. וי"א שאם הוא מבני העיר – תמיד מותר. ע' בראשונים.
 נכרים ההולכים לעבודה זרה שלהם ותועים בדרך, אסור לישראל להנחותם בדרך הישרה, אלא אם כן הם שואלים, אז מדריכים אותם מפני דרכי שלום (ספר מהרי"ל, לקוטים אחרונים קג).
 ג. רבי חנינא מסר שמותר לישראל לשפות קדירה בסמוך לקדירת נכרי על גבי כירה אחת, ולא חשו חכמים שמא ישליך הנכרי חתיכת נבלה לקדירת ישראל בשעה שזה מחזיר פניו. וגם לא חששו משום בישולי נכרים (שמא יסמוך עליו ישראל לבשל לו), ולא משום נתיזת צינורה (שאינה שכיחה וגם בטלה ברוב).
 א. יש מהראשונים שאוסרים אם החזיר ישראל פניו, שיש לחוש שהחליף העכו"ם חתיכה רעה שלו בטובה של ישראל (עפ"י ר"ת). ויש מתירים (הר" ברוך מרגנשבורג. ע' הג"א). ואפילו במקום שאין חשש לעכו"ם שייתפס כגנב כשיחליף חתיכה כחושה שלו בשמינה של ישראל, אין חוששים. וכ"ש כאשר אין לו ריוח בדבר, שאז אפילו יוצא הישראל החוצה – אין לחוש שיאסור כדי להכשיל את ישראל.
 וכתבו ראשונים שעל סמך זה נוהגים להשאיר השפחות בבית עם התבשילים, כשיוצאים לבית הכנסת. ולירא שמים נכון להחמיר (רא"ש). ויש שחששו לכך מן הדין. (וע' בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"ג טז).
 ב. מותר לשפות קדירה של בשר ודירה של חלב על כירה אחת ואין חוששים לצינורה (או"ז).